

Uot: 82-1/-9; 82-1/29; 821.512.161

Seyid Azim Şirvani`nin Tezkiresinde Türk Edebiyatı Örnekleri
Examples of Turkish Literature in Tazkire of Seyid Azim Shirvani

Günel Yunusova

Dr., Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Doğu Bilimleri Enstitüsü
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3375-2829>

ÖZET

Makalede Seyid Azim Şirvani`nin (1835-1888) tezkiresinde bulunan Türk edebiyatı örneklerinden bahsedilmektedir. Öncelikle, şairin tezkiresinin Azerbaycan edebiyatında mevcut olan iki tezkireden biri olduğu kaydedilmiş ve bu konuda bilgilerin bulunduğu kaynaklar incelenmiştir. Burada, S.A.Şirvani`nin ünlü bir şair olmanın yanı sıra, aynı zamanda değerli bir tezkire yazarı olduğu da belirtilmektedir.

1883 yılında tertip ederek bitirdiği söz konusu tezkire dört bölümden oluşmaktadır. Dördüncü bölümün tamamı, Türk şairlerle ilgilidir. "Tezkire"de ikiyüz yetmiş kadar şairin eserlerinden örnekler toplanmış, ayrıca bu şairlerin çoğu ile ilgili kısa biyografik bilgiler bulunmaktadır. "Rum şairler" olarak isimlendirilen dördüncü bölümde kırk üç kadar Osmanlı şairinin yazdığı eserlerden örnekler ve bu şairlerin bazılarının yaşam ve çalışmalarına dair bilgiler bulunmaktadır.

"Tezkire"nin yukarıda kaydedilen bölümünde en fazla Türk şairi Yusuf Nabi`nin eserlerinden örneklerin bulunduğu görülmektedir. Şirvani, onunla ilgili değerli biyografik bilgilere de yer vermektedir. İzzet Rumi, Vecdi bey Rumi ve Fazil Rumi, Cafer Çelebi, Sahhafzadeyi-Erzurumi, Növi, Ahmet Paşa, Necati, Hamdi, Sabri Rumi, Tahir Efendi Rumi gibi sanat adamları ilgili bilgilere ve onların şiirlerine de "Tezkire"de yer verilmiştir.

Tezkirede bulunan örnekler konu, stil ve içerik-edebi açıdan farklılık göstermektedir. Osmanlı şairlerinin eserlerinden örnekleri tezkireye dahil etmekte şairin amacı, Azerbaycan okurlarında Türk edebiyatına ilgi uyandırmak olmuştur. Söz konusu eserler değişik kaynaklardan alınmıştır. Bu kaynaklardan biri Lazarov`un 1866 yılında Sankt-Peterburg`da yayınlanmış "İntihabüt-tesanif" isimli derlemesidir.

Bu araştırmada, S.A.Şirvani tezkiresinde bulunan Osmanlı şairlerinin bazı eserleri konu ve içerik açısından incelenmiştir. Bu eserlerin okurlar açısından değeri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 19. yüzyıl, Seyid Azim Şirvani, tezkire, Türk edebiyatı, şiiriyat

ABSTRACT

The article discusses the examples of Turkish literature in the tazkira of Sayyid Azim Shirvani (1835-1888). First of all, it is noted that his tazkira is one of the two tazkira available in Azerbaijani literature. In the article, the sources providing the first information about the author's tazkira were presented. It is shown that S. A. Shirvani is an outstanding poet as well as a valuable tazkira author.

That tazkirah, which he compiled and completed in 1883, consists of four chapters. The fourth of those chapters is entirely dedicated to Turkish poets. "Tazkira" collected examples from the creative heritage of up to two hundred and seventy poets, and at the same time brief

biographical information was given about many of them. In the fourth chapter, called "Romanian poets", there are examples of works of up to forty-three Ottoman poets and information about the life and work of some of them.

In this chapter of "Tazkira", we see that the work of the Turkish poet Yusuf Nabi is given as an example. The compiler also provides valuable biographical information about him. Izzat Rumi, Vajdi Bey Rumi and Fazil Rumi, Jafar Chalabi, Sahhafzadeyi-Erzrumi, Növi, Ahmed Pasha, Nijati, Hamdi, Sabri Rumi, Tahir Efendi Rumi, etc.

Artists such as the given examples are diverse in terms of subject, genre and idea-artistically. The aim of the poet in including the creative examples of Ottoman poets in the tazkira was to familiarize Azerbaijani readers with Turkish literature. These works are taken from various sources. One of them is Lazarov's commentary entitled "Intikhabut-tasanif" published in Petersburg in 1866.

In the article, some works of Ottoman poets included in S.A. Shirvani's tazkirah are analyzed in terms of theme and ideas. Their value to readers is considered.

Keywords: 19th century, Seyyid Azim Shirvani, tazkira, Turkish literature, poetry

GİRİŞ

XIX. Yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan ve Osmanlı edebi-kültürel çevreleri arasında sıkı, süreklilik arz eden ilişkiler mevcut olmuş, Azerbaycan aydınları kardeş ülkedeki söz konusu alanlardaki gelişmeleri yakından takip etmiş ve eserlerinde yer vermişler. Osmanlı şair ve yazarlarını, onların eserlerini, ülkedeki edebiyat alanındaki gelişmeleri ilgi ile takip eden ve öğrenen Azerbaycanlı aydınlar, yazarlar ve şairler Osmanlı edebiyatı örneklerine, onun gelişimine, şair ve yazarlara hassaslıkla yaklaşmış, yakın ilgi duymuş ve kendi eserlerinde yararlanmışlar. İncelenen dönemde Azerbaycan edebiyat kuramlarında Türk edebiyatı ve onun gündemi, ilgi alanları, sorunları ile ilgili çok sayıda görüşlere, önerilere, incelemelere, yaklaşımlara, yorumlara rastlanmaktadır. Azerbaycan'ın ilk gazetesi olan 1875 yılında basılmaya başlanan "Ekinci"den itibaren, Azerbaycan ulusal basınında Türk edebiyatının durumu, gelişimi, sorunlarını konu edinen çok sayıda yazılar yer almış, ayrıca yüzlerce Osmanlı edebiyatı örnekleri okurların dikkatine sunulmuştur. Seyid Azim Şirvani'nin tezkiresinde ve genel olarak XX. yüzyılın başlarındaki çok sayıda edebi eserde de Osmanlı edip ve şairlerinin eserlerine özel dikkat yetirildiğini görebilmekteyiz.

ARAŞTIRMANIN AMACI

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan tezkireciliğinde Türk edebiyatına bakış açısını araştırmaktır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma sürecinde daha çok tarihi-karşılaştırma yönteminden, tipoloji yöntemden yararlanılmıştır. İncelenen edebi örneklerin daha iyi anlaşılması için araştırma zamanı tündengelim ve tümevarım yöntemlerinden de yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN BİLİMSEL ÖNEMİ

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XX. yüzyılın başlarına kadar geçen sürede Azerbaycan-Osmanlı edebiyat ilişkileri gelişim göstermiş, Azerbaycan edebi-kültürel çevrelerinde Türk edebiyatının gelişimine ve sorunlarına çok yönlü, farklı ve çokölçülü yaklaşım söz konusu olmuştur. Bu makalede söz konusu ilişkilerin içinde yer alan bir konu incelenmiştir ki, bu açıdan ister Türk isterse de Azerbaycanlı edebiyat bilimecilik için güncel ve gerekli sayılmaktadır. Makalede XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan edebiyatında, özel olarak ise tezkirelerde Türk edebiyatının tanıtımı ve sunumu yapılmıştır ki, araştırmanın bilimsel önemini bunlar oluşturmaktadır.

TEMEL VERİLERİN İNCELENMESİ

XIX. asrın ikinci yarısı ve XX. asrın başlarında Azerbaycan edebi-kültürel çevrelerinde tezkirecilikte ve özgün edebi kaynaklarda Türk edebiyatına sıcak ilginin yansımaya rastlanmaktadır. Bu örnekler incelenen dönemde Türk-Azerbaycan edebi-kültürel ilişkilerinin yadsınamaz kanıtlarıdır.

Azerbaycan edebiyatının 1850'li yıllardan sonraki döneminde sadece iki tezkireye rastlanmaktadır. Bunlardan birincisi Mir Muhsin Nevvab'ın "Tezkireyi-Nevvab" eseri, diğeri ise Seyid Azim Şirvani'nin "Tezkire"sidir. Her iki tezkire aynı zamanda Azerbaycan edebiyatında tezkirecilik geleneğinin iki önemli örneklerini oluşturmaktalar. M. M. Nevvab'ın tezkiresi 1891-1892 yıllarında yazılmıştır. Bu tezkirede Türk edebiyatı örneklerine rastlanmamaktadır. Nedeni ise Tezkireyi-Nevvab'ın sadece Karabağ edebi çevrelerinde yetişen şair ve yazarlar hakkında bilgileri ve onların eserlerinden örnekleri kapsamasıdır.

Seyid Azim'in tezkiresi hakkında Feyzulla Kasımzade'nin kitabında (Kasımzade, 2017: 463), Kamil Mirbağirov'un (Mirbağirov, 1959: 55-60), Sadık Hüseyinov'un (Hüseyinov, 1977: 40-44), Zaman Askerli'nin (Asgerli, 2005: 46-53) Seyid Azim Şirvani hakkında eserinde ve ismini saymadığımız bazı eserlerde değerli bilgiler bulunmaktadır. Feyzulla Kasımzade'nin Şirvani'nin tezkiresi ile ilgili sunduğu bilgiler çok kısadır: "Edebi eserlerinin dışında, şairin dağınık halde yazılmış "Tezkire"si de mevcuttur ve bu eserde Türkiye, İran, Rusya ve Azerbaycan şairleri hakkında kısa bilgiler bulunmakta ve söz konusu şairlerin eserlerinden örnekler sunulmaktadır. "Tezkire"de bulunan şiirlerin çoğu Şamahı ve Güney Azerbaycan şairlerine aittir" (Kasımzade, 2017: 463). Bir hususu belirtmek gerekir ki, Kasımzade'nin bu bilgilerin yer aldığı eseri yayınlanırken, Azerbaycan'da Seyid Azim Şirvani'nin Tezkire'si daha yayınlanmamıştı ve bu nedenle söz konusu Tezkire'ye ait bilgiler çok fazla kapsamlı değildir.

Yukarıda isimleri anılan diğer eserlerin yazarları ise Tezkire'ye dair daha kapsamlı bilgiler sunmaktalar. El yazısı biçiminde Azerbaycan Milli İlimler Akademisinin Elyazmalar Enstitüsü'nde korunan, fakat yeteri kadar dağınık, düzensiz halde olan Tezkire, bu tür eserlerin araştırmacısı olarak kabul edilen Süleyman Rüstemov tarafından çok büyük emek verilerek düzenlenmiş ve 1974 yılında S. A. Şirvani'nin üç ciltten oluşan eserlerinin üçüncü cildine dahil edilmiş ve yayınlanmıştır (Zeynalov, 1978: 22). Edebiyat dünyası için son derece önemli bir çalışma olarak görülen bu gelişme sonrasında artık Tezkire araştırmacıların daha kolay ulaşabilecekleri hale gelmiş ve çok sayıda incelemeye konu olmuştur.

Tezkire'de 270 kadar şairin eserlerinden örnekler bulunmakta, ayrıca bu eserlerin yazarları ili ilgili kısa biyografik bilgiler sunulmaktadır. Tezkire Hicri takvimi ile 1300 yılında tamamlanmıştır ki, Miladi takvimine göre 1883 yılına denk gelmektedir.

Tezkire dibaçe, mukaddime ve dört bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin isimler şöyledir:

1. Kafkas şairleri,
2. İran şairleri,
3. Türküstan şairleri,
4. Rum, yani Osmanlı memleketinin şairleri.

Dibaçede hikmetli kelimelerin, büyüleyici şiirlerin “takririnden kalbe musarret ve simainden ruha lezet yetiş”tiğinden bahseden yazar, böyle bir tezkireyi neden yazmak mecmua ebyati-şueradan ve bir muhteser makalati-urefadan tertib kılım ki, hem muhalasına ehli-zevk mail ve hem zikri-hayırdan dolayı bendeyi-hakire yadigar ola” (Şirvani, 1974: 11).

Bölümlerden de anlaşıldığı üzere, Seyid Azim tezkirenin bir bölümünü, yani dördüncü bölümü tam olarak sadece Rum şairlerine ayırmıştı. Burada kırk üz kadar Osmanlı şairinin çalışmalarından derlenen şiirler sunulmuştur. Kitapta şiirleri bulunan söz konusu şairlerin bazılarının özgeçmişi de kısaca aktarılmıştır. Bazı şairlerin ise sadece şiirleri okurların beğenisine sunulmuştur. Osmanlı şairlerinin poetik eserlerinden tezkireye dahil edilmiş şiirlerin sayısı da farklılık göstermektedir. Bazı şairlerin birkaç şiiri tezkireye dahil edildiği halde, bazılarının ise sadece bir iki mısrası dahil edilmiştir. Daha fazla şiirlerine yer verilmiş şairler, Nabi, İzzet Rumi, Vecdi bey Rumi ve Fazil Rumi`dir.

Bir hususun da altını özellikle çizmek gerekmektedir; şimdiye kadar gerçekleştirilen araştırmalarda “Tezkire”deki edebiyat örnekleri ve özellikle Osmanlı edebiyatına ait örnek şiirler hem konu ve içerik hem de şairlerin özellikleri bakımından incelenmemiştir. Bu konuda gerçekleştirilen incelemeler bir kural olarak tasviri karakter taşımıştır. Araştırmacılar tezkirenin genel tasvirini vermekle yetinmişler. Seyid Azim Şirvani`nin kendi Tezkire`sine dahil ettiği şairleri ve onların şiirlerini belirlerken hangi kıstaslardan yararlandığı ise kesinlikle araştırılmamıştır.

Tezkire`nin 4. bölümünde ilk sırada bulunan ve şiirlerinden en çok örneklere yer verilen Türk şairi Yusuf Nabi`dir. Yazar, Nabi ile ilgili değerli künye bilgilerine yer vermiştir. Söz konusu bilgilerin genel içeriği şöyledir: Fesahet deryasının dürrü, belağat bostanının gülü olan Hacı Yusuf Efendi, Halep şehrinde doğmuştur. “Nabi” onun takma ismidir. Şair daha ziyade takma adı ile tanınmış ve anılmıştır. Gençlik yıllarında Şirvan`ı ziyaret etmiş, şehrin yöneticileri ve ileri gelenlerinin bulunduğu meclislere katılmış ve yüksek hurmet ve iltifat görmüştür. Daha sonra ise İstanbul`a gelmiş ve Sadrazam İbrahim Paşa`nın itimadını kazanmıştır. Osmanlı paşalarına methiye kasideler yazmıştır. Hicretin 1124 yılında vefat etmiştir. Oğlu için Türkçe “Kitabi-Hayriye” adlı bir nasihatler kitabı da yazmıştır. Kitapta denilir: “Ve “Kitabi-Hayriye” nazmi-türki ki, nasihat tarikiyle kendi farzendi-ercümendi için müretteb kılmıştır, hakikat bir acaip behrde ve acibe tarzda beyan edip ki, kabulî-tabî-hevesü avamdır” (Şirvani, 1974: 234). Kendisi, Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Seyid Azim bir hususu da belirtmiştir; şairin Farsça gazellerinden bizim elimizde örnekler bulunmaktadır. Fakat “gazeli-farside tebi gasir imiş”, yani Farsça gazelleri noksanlıdır. Böylece, malum oluyor ki, Şirvani, Nabi`nin Farsça şiirlerini beğenmemiştir.

Bir hususu da belirtmekte yarar vardır, Seyid Azim`in Yusuf Nabi`nin özgeçmişi ile ilgili verdiği bilgilerde bazı yanlışlar da bulunmaktadır. Söz konusu hataların neler olduğunu görmek için Nabi`nin yaşamı ve eseleri ile bağlı günümüzde mevcut olan birgilelere kısaca göz atmak yeterlidir: Yusuf Nabi 1642-ci yılında Urfa`da doğmuş, şehrin valisinin dikkatini çekmiş ve kendisinin İstanbul`a gitmesine yardımcı olmuştur. İstanbul`da Musahib Mustafa Paşa`nın katibi olarak göreve başlamış, IV Sultan Mehmet`in Lehistan yürüşüne katılmış, Kamanic`in fethi dolayısıyla bir maddeyi-tarih ve “Fethnameyi-Kamanice” adlı eser de

yazmıştır. 1678 yılında Hac ziyaretinde bulunmuş, birkaç yıl sonra Mustafa Paşa ölünce ise Halep'e gelerek 25 yıl kadar burada yaşamış, 1710 yılında yeniden İstanbul'a dönmüş, iki yıl sonra 1712 yılında vefat etmiştir. Nabi'nin Türkçe ve Farsça divanları, "Surname", "Hayriye", "Hayrabad" vs. mesnevileri, "Fethnameyi-Kamanice", "Tehfet-ül-harameyn" vs. şiir kitapları, "Hadisi-erbain" adlı tercümesi bulunmaktadır.

Tezkire'de ismi geçen Türk şairlerden 31 gazel, 3 kıta, 4 rubai, 1 muhemmes, 2 tek beyt ve 10 şiirin hepsinden metle beytler dahil edilmiştir. Şiirler Türkçedir. Gazellerin bazılarının metni tam, bazılarının metni ise eksik verilmiştir. Lirik örnekler konu, tarz, behr vs. yönleri ile farklılık arz etmektedir. Konu bakımından şiirler aşk, toplumsal, felsefi, ahlaki-didaktik vs. özellikler taşımaktadır. Toplumsal konulu şiirlerde yaşadığı dönemden ve toplumdan şikayet motifleri kendini daha çok belli etmektedir. Örneğin, "Unutulmuş" isimli gazelde Nabi dünyada iyiliğin, hayır işlerinin, insanlığın, sevginin, İslam'ın, imanın vs. tamam unutulduğundan, kötülüğün, hakka girmeyin, cehaletin yayıldığından şikayet eder:

*Bir devrde geldik ki, ezizan unutulmuş,
Tutmuş yerini hürd, bezürgan unutulmuş.
Getmiş nemeki maideyi-hani-vefanın,
Alemdede hukuki-nemekü nan unutulmuş.
Kalmış seri-meydani-muhabbet tekü tenha,
Zentebler almış yeri, merdan unutulmuş.
Nadanlık olup muteber ebnayi-zamanda,
Hatti bozulup, nüşheyi-irfan unutulmuş* (Şirvani, 1974: 235).

Bu gazel, motiv ve konu bakımından söz konusu dönemlerde yaşamış ünlü Azerbaycan şairi Molla Penah Vagif'in "Görmedim" şiirini hatırlatmaktadır.

Nabi'nin şiir dili klasik şairlerde olduğu gibi bir hayli ağır. Lakin Seyid Azim, Nabi'nin halk diline yakın anlaşılır şiirlerinden de örnekler sunmuştur. Tezkire'de üç beyti bulunan bu gazelin dili ise yeter kadar sadedir:

*Gül gülşeni terk eyledi, sohbet sana kaldı,
Bülbül, yine meydani-muhabbet sana kaldı.
Ferhad ile Geys eyledi berçide metain,
Ey dil, seri-bazari-melamet sana kaldı.
Biz daiyeyi-vuslat ile haki-reh olduk,
Ey badi-seba, lütfü mürüvvet sana kaldı* (Şirvani, 1974: 241).

Nabi'nin Tezkire'de bulunan muhammesi "Melahat gülşeninde serv kaddin narevenlenmiş" mısrası ile başlar. Cismani güzelliğin, yani dilberin zahiri güzelliğinin tasvirine adanmış eser portre lirikasının değerli edebi incilerinden biri olarak kabul edilebilir. Burada klasik doğu şiirine has belagat vasıtaları sıkça ve ustalıkla kullanılmıştır.

Tezkire'de göreceli olarak şiirlerine daha fazla yer verilmiş şairler sırasına İzzet Rumi, Vecdi bey Rumi ve Fazil Rumi dahildir.

İzzet Rumi olarak bilinen İzzet Ali Paşa XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. Yüzyılın birinci yarısında yaşamıştır. Osmanlı tarihinde ünlü devlet adamı olarak kabul edilen Damat Mehmet Paşa'nın oğludur. Doğum tarihi belli değil, 1734 yılında vefat etmiştir. Seyid Azim kendi eserine İzzet Rumi'nin 12 gazelini, 4 kasidesini, 2 rubaisini, 11 maddeyi-tarihini ve birkaç tekbeytini dahil etmiştir. Söz konusu gazeller genel olarak muhabbet konusunda kaleme alınmıştır. Kasidelerden ikisi Kaptan Mustafa Paşa, biri ise Sultan Ahmet'le ilgili yazılmış medhiyelerdir.

İzzet Rumi ilginç maddeyi-tarihler yazarı olarak bilinmektedir. Kendisinin yüksek ustalıklı kaleme aldığı hayli poetik maddeyi-tarihi bulunmaktadır. Bu nedenle, Seyid Azim onun bu tarz kaleme aldığı şiirlere ağırlık vermiş, şairin 11 maddeyi-tarihini Tezkire`de yer vermiştir. Söz konusu şiirlerden bazılarının adları aşağıda keydedilmiştir: “Damat Mehmet Paşa`nın minaresinin tarihi”, “Şehzade Abdulmecid`in doğum tarihi”, “Sultan Ahmet asrında Hemedan kalesinin fethi”, “Lorustan kalesinin fethi”, “Revan kalesinin fetih tarihi”, “Eyüp Ensari`nin türbesinin onarım tarihi”, “Tarihi-fethi Gence”, “Nadir Şah`ın katil tarihi” vs. Bu tür nazm örnekleri arasında fethlerle ilgili maddeyi-tarihler ağırlık oluşturmaktadır. Amaç Osmanlı sultanları tarafından fethedilmiş yerlerde kazanılmış zaferleri edebi tarzda ebedileştirmek olmuştur. Şair Nadir Şah Afşar`ın katledilmesiyle ilgili dikkat çeken bir maddeyi-tarih yazmıştır:

*Etti farzını-kaza ahir yerin şah Nadir`in,
Nati-şetrenci-emelde köşeli-lehdi-memat...
Geçmedi serrafti-takdirin yanında bir pula,
Yere geçsin genci-Karuni gibi nakti-Kelat.
Eyleyip kahri-huda bazıyi-ikbalin şikest,
Sali-tarihin sual ettikte halki-kainat.*

Feyzi-ruhaniyyeti-isna-eşerle söyledim:

“Eyledi bazıçeyi-eyyam Nadir Şahı mat” (Şirvani, 1974: 260).

Burada maddeyi-tarih son mısradan verilmiştir. Söz konusu tarih hicri ile 1160 yılına denk gelmektedir ki, bu ise Miladi takvimi ile 1747 yılı demektir.

Seyid Azim Vecdi bey Rumi`nin hakkında da hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Şiirleri sadece olarak “Maktul Vecdi bey merhumun divanından seçilmiş parçalar” kaydı ile Tezkire`ye dahil edilmiştir. Abdülbaki Vecdi bey ise XVII. yüzyılda yaşamış ve eserlerini yazmıştır. İsyankar fitrata sahip bir yetenek sahibi olmuş, ince ruhlı şiirler yazmış, Türkçe divan yaratmıştır. Doğum tarihi belli değil. Aykırı bir fitrata sahip olması, ülke yönetimine karşı itirazcı tutumuna göre 1660 yılında idam edilmiştir. Nihat Sami Banarlı onunla ilgili şöyle bir bilgi vermekte:

“Asrın İstanbullu şairlerinden biri de Vecdi`dir. Vecdi`nin asıl ismi Abdülbaki`dir. Divanı Humayun katipliğinde ve Beğlikçilik`te bulunmuş, Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa`nın takdirini kazanmıştır. Daha sonra yönetim aleyhinde bulunmak suçuyla iftiraya uğrayarak üç arkadaşıyla birlikte idam edilmiştir. Şairin eksik bir divanı Faik Reşad Bey tarafından bastırılmıştır” (Banarlı, 1998: 667).

Tezkire`de Vecdi Bey`in Türkçe divanından seçilmiş 19 gazel, birkaç beyt, 3 rubai, 1 müstezad bulunmaktadır. Gazellerin çoğunun metni tam, az bir kısmının metni ise eksik olarak yer almıştır. Vecdi beyin ustalık düzeyini anlamak için Tezkire`de bulunan müstezada dikkat yetirmek yeterlidir. Yedi beyitten (ve yarımbeytlerden) oluşan müstezadın her beyti bir poetik objeye müracaatla başlar. Beytlerin teşbehat sistemi, içerik ve konusu ise bu objenin özelliklerine uygun hale getirilir ve onunla ilgili forma-içerik birlikteliyi oluşturur. Söz konusu objeler dil (yürek), can, dide (göz), bülbül, akıl, geddi-düta (eğilmiş beden), hüsnü-eda (nazlı, işveli güzel ve onun güzelliği) gibi şeylerdir.

*Ey dil, gemi-geysuyi-rüki-yaride kaldın,
yüz muhnet ile sen.*

*Kaydi-sanemi-ukdeyi-zünnaride kaldın,
manendi brahman.*

Ey can, yoluna çıkmaya kadirmi değilsen

billa sana noldu?

*Kim hasret ile sineyi-efkarda kaldın,
kimdir sana rahzen?*

*Ey dide, bakıp ruyine, hattına iliştin,
heyfa ve deriğe!*

*Gül ister iken keşmekeşi-haride kaldın,
çün bülbüli-gülşen (Şirvani, 1974: 271).*

Görüldüğü gibi, 1. beytte yüreğin muhnette, brahmanlar gibi sanemin mahbusunda, zünnarın düyümünde esir kalması, 2. beytte canın cananın yoluna çıkmaktaki acizliği, takatsizliği, fikir (aşk) ehlinin göğsünde hasretle kavrulması, 3. beytte gözün güzelin yüzüne, çizgilerine bakıp güzelliği sebebinden takılıp orda karar kılması, gül isterken bülbül olması vs. son derece anlamlı, mecazlar tülüne sarılmış, akıcı bir dilde edebi kelimelere dökülür, okurun haz manevi almasını sağlar.

Seyid Ezim`in Vecdi`den seçtiği örnekler içinde hem dünyevi, hem de tarikat içerikli şiirler bulunmaktadır. Örneğin, kitapta Vecdi`nin rübailerinde ilahi aşk ateşi ile alışmaktan, “piri-meykade”ye hizmetten, mest olmaktan, “cemi-emelden” vs. irfani kavramlardan bahsedilmektedir.

İzzet Rumi ve Vecdi bey Rumi`den farklı olarak, S. A. Şirvani, Fazıl Rumi`nin eserlerine baş vururken, onunla ilgili lakonik bilgiler vermektedir (Şirvani, 1974: 272). Tezkire`de kaydediliyor ki, F. Rumi`nin divanı Rum`da çok ünlüdür. Nabi`den sonra dünyaya gelmiş olsa da, şairlik maharetine göre ondan üstün değildir. Fazıl Rumi kendisi de Nabi`yi tarif eden şiirler yazmış ve onu kendine ustasız kabul etmiştir. Örneğin, bir beytinde şöyle yazmaktadır:

Müsellemdir bu Nabi şairi-ustaddır, Fazıl,

Onun hakkında çün ikrarım inkarımın efzundur (Şirvani, 1974: 272).

Bu bilgileri sunduktan sonra, Seyid Azim, Fazıl Rumi`nin divanından seçtiği nazm örneklerini tezkireye dahil etmiştir. Burada şairin dört gazeli tam olarak, birkaç şiirinden ise beytler ve parçalar verilmiştir. Eserde yer alan örnekler içinde şairin anlaşılır bir dile, latif poetik etkiye sahip aşağıdaki rubayisi de bulunmaktadır:

Dehanı sırrı-mübhemdir, efendim,

Benim hala o şübhemdir, efendim,

Güzel olsun, hataverde olursa,

O da bir başka alemdir, efendim (Şirvani, 1974: 276).

Tezkire`de özgeçmişleri ile ilgili kısa bilgiler bulunan diğer Türk şairleri Seyid Muhammed Emin İffet ve Abdulgafur Nisari`dir İffetten konuşurken eserin yazarı şunları belirtmektedir: Halkın ismini İffet olarak bildiği şairin gerçek ismi Seyid Muhammed Emin`dir. Bursa şehrinde dünyaya göz açmıştır. Sultan Mahmud zamanında İstanbul`a taşınmış, Üsküdar`da ikamet etmiş ve dünyadan göçmüştür. Hicretin 1257 yılında Sultan Mecid zamanında onun divanı yayınlanmıştır. Seyid Azim Şirvani bir hususu da kaydetmiştir ki, İffet`in basılan söz konusu divanından bir nüsha kendisinde bulunmakta ve Tezkire`ye dahil ettiği örnekleri de söz konusu nushadan belirlemiştir. Sonra kendisi, İffet`in bir gazelini, iki rubayisini ve birkaç ferdini eserine dahil etmiştir.

Nisari ile ilgili bilgi verirken, Şirvani belirtiyor ki, ben Mekke`yi ziyaret ederken, Mollayi-Rumi`nin yaşadığı Konya şehrinde bu şairle görüştim. Kendisiyle sohbet edip bazı konularda sorular sordum. Nisari takma ismi ile bilirse de, gerçek ismi Abdulgafur, memleketi İzmir`dir. Şirvani, şairin sadece bu hikmetli beytini kendi eserine dahil etmiştir:

İrişir menzili-maksudine aheste giden,

Tizrefhtar olanın payine damen dolaşır (Şirvani, 1974: 299).

Tezkire`de bir Türk kadın şairin de iki şiiri bulunmaktadır. Bu kadın şairin ismi Fitnet hanım Rumi`dir. Fitnet hanım Rumi`nin hayatı ile ilgili eserde hiç bir bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin “kendi aşiki-dilfikarına yazdığı eşari-müşfikelerinden” “Ağlama” gazelini tam olarak ve “Elbette” redifli diğer bir gazelinden iki beyti Tezkire`ye dahil etmekle yetinmiştir.

Makalede mevzu bahis edilen şairlerin dışında, Tezkire`de aşağıda isimleri zikredilen Osmanlı şairlerinin de eserlerinden örnekler bulunmaktadır: Hüsni Çelebi, Vesli Rumi, Vasfi, Razi, Derviş Efendi Rumi, Hayali, Sadri, Nihali, Abdi, Mantıki, Muhibbi, Abid, Halisi, Haşim, Hayreti, Havayi, Rasih Karsi, Mirfettayi-Rumi, Mirnaşidi Rumi, Nizami, Temkin, Haydar, Murteza. Bu şairlerin az bir kısmı ile ilgili sadece bir cümle ile bilgi verilmektedir. Bazı şairlerin eserlerinden 1-2, bazılarından ise 3-4 şiir örnekleri ve yahut şiirlerinden parçalar sunulmuştur. Söz konusu şiirler genel olarak, gazel, rubai, müfred türlerine dahildir.

Seyid Azim eseri kaleme alırken, Lazarov`un 1866 yılında Sangt-Petersburg`da basılmış “İntikabüt-Tasanif” adlı eserine de önemli bir kaynak olarak baş vurmuştur. Bu, Doğu, aynı zamanda Osmanlı şairlerinin şiirlerinden oluşan bir yapıtı. Lazarov`un eserinde hayli sayıda ünlü doğu yazarlarının eserlerinden örneklere yer verilmişti. Tezkireci, söz konusu eserden aldığı şiirlerle ilgili açıklamasında şöyle yazmıştır: “Bu ebyatı masa köylü Lazarov`un Darüssaltaneyi-Moskva`da “İntikabüt-Tesanif” adlı kitabında gördüm ki, tarihi-Mesihye`nin 1866 yılında hazırlayıp Darüssaltaneyi-Petersburg`da intiba olunmuştu, bu tezkireyer sebt ettim. Bundan ziyade ahvallerine müttali olmadım” (Şirvani, 1974: 302). Şirvani`nin söz konusu kaynaktan bazı şiirleri kendi tezkiresine dahil ettiği Türk şairlerin isimleri aşağıda kaydedilmiştir: Cafer Çelebi, Sahhafzadeyi-Erzrumi, Növi, Ahmed Paşa, Necati, Hamdi, Sabri Rumi, Tahir Efendi Rumi, Ehya Efendi Rumi, Nergisi Rumi, Sabit Efendi Rumi, Leli Rumi. Tezkirede, ismi yukarıda kaydedilen şairlerden sadece Cafer Çelebi`den iki beyt şiir bulunmaktadır. Diğer şairlerin şiirlerinden ise sadece bir beyt örnek olarak kitaba dahil edilmiştir. Nazm örnekleri konu itibarile farklılık göstermektedir.

SONUÇ

XIX. yüzyılın ikinci yarısı - XX. yüzyılın başlarında Azerbaycan`da Türk şairlerini ve söz zenginliği örnekleri farklı şahıslar tarafından büyük gayretle ve istekle halkın ilgisine sunulmuş ve tanıtılmıştır. Soz konusu süreçte, genel olarak tezkire, basın, edebi eserler, ders kitapları ve tiyatro sahneleri önemli işlevlere sahip olmuştur. Tezkireler içinde ise Seyid Azim Şirvani`nin Tezkire eserinde Osmanlı edebiyatına özel önem verilmiş, eserin bir bölümü Osmanlı şair ve yazarları hakkında kısa bilgilere ve onların eserlerinden örneklere ayrılmıştır.

KAYNAKLAR

- Asgerli, Z. Seyid Azim Şirvani. Bakü: Elm Yayınları, 2005, 64 s.
Azerbaycan edebiyatı tarihi. Cilt 2, Bakü: Azerbaycan EA Yayınları. 1960, 906 s.
Banarlı, N. S. Resimli Türk edebiyatı tarihi, Cilt 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1998, 1366 s.
Hüseynov, S. Seyid Azim Şirvani`nin yaratıcılık yolu. Bakü: Elm Yayınları, 1977, 217 s.
Kasımzade, F. XIX asr Azerbaycan edebiyatı tarihi. Bakü: Elm ve Tahsil Yayınları, 2017, 552 s.
Mirbağirov, K. Seyid Azim Şirvani. Bakü: Uşaggençeşr Yayınları, 1959, 238 s.
Şirvani, S. A. Eserleri, Cilt 3, Bakü: Elm Yayınları, 1974, 498 s.
Zeynalov, A. “Keşkül”de bedii edebiyat. Bakü: Elm Yayınları, 1978, 147 s.